

націоналізмом. Проте, з іншого боку, можливо, така строката карта міста засвідчує відсутність у нинішній ситуації в Україні реалізації нової тоталітарної стратегії.

Список використаних джерел

1. У Чернівцях з'явилися вулиці Небесної Сотні та Героя України Олександра Щербанюка [Електронний ресурс] // Буковинська правда Режим доступу: <http://bukpravda.cv.ua/news/chernovtsy/item/14678-y-chernivtsyakh-z-yavilya-vulytsi-nebesnoi-sotni-ta-geroya-ukrainioleksandra-shcherbanjuka.html> Дата публікації 06.03.2014.
2. У Каневі вулицю Леніна перейменували на вулицю Героїв Небесної Сотні [Електронний ресурс] // Радіо Свобода. Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/articleprintview/25322423.html> - 05.04.2014
3. У Дніпропетровську площу Леніна перейменували на Героїв Майдану [Електронний ресурс] // Укрінформ Режим доступу: http://www.ukrinform.ua/ukr/news/u_dnipropetrovsku_ploshchu_lenina_pereymenuvali_na_geroiiv_maydanu_1941475 - 24.05.2014
4. Опозиціонери Вірменії "перейменували" площу Януковича на площу Нігояна [Електронний ресурс] // УНІАН. Режим доступу: <http://www.unian.ua/politics/887551-opozitsioneri-virmeniji-pereymenuvali-ploshchu-yanukovicha-na-ploshchu-nigoyana.html> - 21.02.2014.
5. Вулиці Києва. Довідник / За ред. А. Кудрицького. – К.: „Українська енциклопедія” імені М. Бажана, 1995. – 352 с.
6. Про розширення меж міста Києва. Указ Президії Верховної Ради УРСР № 6486-XI від 26 серпня 1988 року [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/UP886486.html Дата публікації 23.05.2001.
7. Про найменування нових вулиць та провулків у котеджному селищі "Деснянське" в Деснянському районі м. Києва. Рішення Київської міської ради № 156/5543 від 28 квітня 2011 року // Хрещатик. — № 88 (3913). — 2011. — 21 червня. — С. 5.
8. Про найменування нових вулиць у мікрорайоні Чапаєвка в Голосіївському районі міста Києва. Рішення Київської міської ради № 189/5576 від 25 травня 2011 року // Хрещатик. — № 109 (3934). — 2011. — 29 липня. — С. 6.
9. Про найменування вулиць у місті Києві. Рішення Київської міської ради № 190/5577 від 25 травня 2011 року // Хрещатик. — № 80 (3905). — 2011. — 3 червня.

Отримано 05.08.2014 р.

УДК 316.286:42

Артеменко С.Б. °

Київський національний університет імені Вадима Гетьмана, кандидат соціологічних наук, доцент, доцент кафедри політології і соціології

ПРОЛЕГОМЕНИ ДО РОЗУМІННЯ ОБРАЗУ СОЦІАЛЬНОГО ЧАСУ В КОНЦЕПЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ РАЦІОНАЛЬНОСТІ Ю.ГАБЕРМАСА

В статті розглядаються основні ідеї образу соціального часу в концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса. Автор акцентує увагу на змістовних й структурних особливостях, фундаментальних ознак моделі соціального часу в уявленнях німецького вченого. Також в межах статті окреслюються пізнавальні обмеження й перспективи застосування габермасівських ідей соціального часу в соціологічному пізнанні загалом.

Одержані результати сприятимуть поглибленому розумінню концептуальних особливостей моделі комунікативної раціональності в концепції Ю.Габермаса, її значення для розвитку теоретичної соціології в сучасних умовах.

Ключові слова: соціальний час, життєвий світ, інтерсуб'єктивність, комунікативна раціональність

В статье рассматриваются основные идеи образа социального времени в концепции коммуникативной рациональности Ю.Хабермаса. Автор акцентирует внимание на содержательных и структурных особенностях, фундаментальных признаках модели социального времени в представлениях немецкого ученого. Также в пределах статьи очерчены гносеологические ограничения и перспективы применения габермасовских идей социального времени в социологическом познании в целом.

Полученные результаты будут способствовать углубленному пониманию концептуальных особенностей модели коммуникативной рациональности в концепции Ю.Хабермаса, ее значения для развития теоретической социологии в современных условиях.

Ключевые слова: социальное время, жизненный мир, интерсубъективность, коммуникативная рациональность

In the article are examined the basic ideas of appearance of social time in the Y. Habermas's conception of communicative rationality. An author pays attention on the substantial and structural features, fundamental descriptions of mode of social time in presentations of the German scientist. Also within the limits of the article are discovered the cognitive possibilities and prospects of application the Habermas's ideas of social time in sociological cognition on the whole.

The given results will promote more deep understanding of conceptual features the model of communicative rationality in the conception of Y.Habermas, its values for development of theoretical sociology in modern conditions.

Keywords: social time, lifeworld, intersubjectivity, communicative rationality

Актуальність. В сучасних умовах спостерігається стрімке прискорення розвитку соціально-економічних, політичних та інших суспільних процесів, зростання темпів науково-технічного прогресу постмодерного соціуму. Масштабність та глобальний характер означених трансформацій актуалізує значну потребу у науково обґрунтованому, системному, міждисциплінарному вивченні пробле-матики соціального часу. В цьому контексті варто переосмислити фундаментальні ідеї образу соціального часу відомого соціолога та універсального науковця Ю.Габермаса. Зокрема, дослідження концептуальних особливостей розуміння феномену соціального часу в уявленнях Габермаса сприятиме осмисленню найбільш раціонального використання цього ресурсу в контексті перехідних трансформацій вітчизняного соціуму. Крім того, вивчення означеної проблематики сприятиме більш адекватному розумінню пізнавального потенціалу концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса, значення його теоретичних положень щодо образу соціального часу для розвитку сучасної теоретичної соціології загалом.

Дотепер у вітчизняній та зарубіжній соціологічній теорії сьогодення прослідковується фактична відсутність наукових досліджень присвячених експлікації головних ідей щодо розуміння соціального часу Ю. Габермасом. Все ж в цьому плані слід відмітити фундаментальні дослідження з проблематики соціального часу як предметної складової історичної соціології вітчизняного науковця А.Ю. Мартинова. Цей вчений головним чином розглядає внесок деяких теоретичних положень габермасівської концепції соціальної комунікації для формування теоретико-методологічних засад історичної соціології як науки. Відзначимо, що в роботах деяких соціологів приділяється увага осмисленню теоретичних положень Ю.Габермаса стосовно таких окремих аспектів його

розуміння проблематики образу соціального часу, як суспільне (темпоральне) призначення епохи модерну Б.Поляруш (Україна), А.Назарчук, І.Фарман, Є.Петренко (Росія), В. Аутвейт (Англія) та інші, розкриттю габермасівської еволюційної стратегії переосмислення фундаментальних засад історичного матеріалізму: Ю. Кімельов, Н. Полякова, Ю.Давидов, Г.Осіпова та С.Мітіна (Росія), Л.Митрович (Югославія), Дж.Александр (Америка), інтерпретації сутності та змісту таких «соціально-часових» понять, як соціальна інтеграція й соціальна еволюція Г.Зборовський (Росія), М.П'юсі (Австралія), Р.Морроу (Канада), М.Отосен, С.Джуул, (Данія) тощо.

При цьому в роботах Л.Бевзенко (Україна) розкривається пізнавальний потенціал дослідницьких проектів Ю.Габермаса у дослідженні феномену соціального порядку, або так званого соціального гомеостазу в соціумі. Вона діходить висновку про пізнавальну незавершеність соціологічної доктрини Габермаса в контексті відображення кризових станів постмодерністського суспільства, зокрема, в системі його взаємовідносин структура й соціальна дія.

Крім того, значна кількість вітчизняних та зарубіжних дослідників Л.Барматова, Н.Костенко (Україна), Л.Кук, Г. Скемблер, Дж. Скот (Англія), К.Едер (Німеччина) та інші розкривали передусім теоретичні можливості застосування концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса у різних прикладних галузях соціологічного знання.

Враховуючи вище означені умови, очевидно, що досліджувана проблематика потребує більш системного й цілісного розгляду. Зокрема, це стосується з'ясування сутнісних характеристик, концептуальних особливостей, фундаментальних ознак зображення образу соціального часу в концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса. Крім того, поза увагою сучасних соціологів-теоретиків залишилося дослідження ролі та значення габермасівських теоретичних положень щодо сутності соціального часу для розвитку соціальної науки сьогодення.

Тому **мета цієї** статті полягає у здійсненні теоретичного аналізу основних ідей образу соціального часу в концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса.

Звертаючись до плідної наукової спадщини Ю.Габермаса, варто відмітити, що в його теоретичних положеннях безпосередньо не вживається саме поняття «соціальний час». Однак відомий вітчизняний дослідник А.Мартінов у праці «Історична соціологія (циклічна парадигма)» приписує габермасівській концепції соціальної комунікації здійснення внеску у розвиток концептуальних засад історичної соціології [1, с. 71], предметною складовою вивчення якої і виступає дослідження соціального часу. У своїх дослідницьких проектах Габермас вживає поняття «проект модерну» в контексті суспільного призначення епохи модерну. На думку цього науковця, проект модерну є не завершеним у строгому розумінні цього слова, оскільки він фактично не реалізував могутній стабілізаційний потенціал комунікативної раціональності життєвого світу. Спираючись на вище означене, в габермасівському підході до розуміння соціального часу слід відмітити такі фундаментальні характеристики.

По перше, образ соціального часу в уявленнях Ю.Габермаса насамперед пов'язаний з його розумінням моделі комунікативної раціональності. Цей дослідник наголошує на факті вирішальності комунікації у відтворенні соціальної

дійсності: “Інтеракції вплетені у структуру повсякденної комунікативної практики, конституують середовище, через яке культура, суспільство і особистість відтворюються” [2, с. 138]. При цьому цей вчений розробляє ідеальну модель комунікації, яка реалізується у формі орієнтованих на інтерсуб’єктивну згоду комунікативних дій: “В контексті комунікативної дії, лише ті особи вважаються розумними (раціональними), які, як представники мовної спільноти, можуть орієнтувати свої дії згідно з інтерсуб’єктивно визнаними нормами валідності” [2, с. 14]. На думку Ю.Габермаса, тільки раціональна комунікація здатна стабілізувати суспільство, оновлювати та збагачувати його життєвий світ (сфера громадськості та приватного сімейного господарства). Оскільки в сучасних умовах відбувається колонізація життєвого світу, що продукує появу різноманітних соціальних патологій, як нелегітимне досягнення індивідами власної вигоди, зростання поляризації соціальних груп, руйнування невикривленої комунікації тощо. Отже, в цьому аспекті образ соціального часу (нова фаза розвитку суспільства) у габермасівському розуміння нерозривно пов’язаний з утвердженням так званої комунікативної раціональності, її потенційними ресурсами відтворення життєвого світу, який в сучасних умовах співіснує з утвердженням інструментальної раціональності (економіко-адміністративні інститути). З цього приводу Габермас зазначає: “Кожний новий керівний механізм системної диференціації має, однак, бути закріпленим у життєвому світі” [13, с. 207]. У такий спосіб німецький вчений зображує комунікативні ресурси соціальної дійсності у творенні майбутніх подій індивідами.

По-друге, образ соціального часу в уявленнях Ю.Габермаса наділений інтерсуб’єктивною характеристикою. Мова тут іде про повсякденне оцінювання, специфіку сприйняття часу індивідом в конкретних умовах повсякденної міжособистісної комунікації. На думку Габермаса, впродовж свого життєвого шляху особистість має оволодівати певними соціальними навичками символічної взаємодії. Зокрема, це система конкретних правил реалізації комунікативної компетенції, тобто елементарної здатності індивіда до здійснення комунікативної діяльності, підтримки соціальних зв’язків, встановлення інтерсуб’єктивної згоди. В площині соціального часу мають узгоджуватися певні соціальні відносини та зв’язки індивідів в конкретних просторових умовах, де відбувається повсякденне використання мовленнєвих актів, координується символічна взаємодія індивідів в цілому. Отже, можливість існування індивідуальності, згідно з Ю. Габермасом, зумовлене інтерсуб’єктивним визнанням чи взаємним його розумінням іншими особами. В іншому випадку, поняття індивідуальності поза інтерсуб’єктивною символічною взаємодією або втрачає свій сенс, або, набуває функції формальної ідентичності: “В само-ідентичності сама свідомість виражає себе не як самовідднесеність суб’єкта, який пізнає, а як етичне самоутвердження відповідальної особистості” [4, с. 38].

При цьому Ю.Габермас підкреслює інтерсуб’єктивний характер життєвого світу, який спроможний виникати лише в рамках мовної взаємодії індивідів. Інтерсуб’єктивний характер комунікації, вимагає обов’язкове залучення до реалізації цього процесу іншого, розуміння його намірів, соціальних установок, емпатичних здібностей, перебування в єдиному горизонті життєвого світу, й дотримання встановлених норм валідності. З цього приводу Габермас зазначає: “інтерсуб’єктивність виникає через мовні форми взаєморозуміння, а не через

процеси розуміння, які здійснюються свідомістю” [5, с. 72]. При цьому комунікативно-раціональна інтерпретація інтерсуб’єктивності передбачає розгляд суб’єкта соціальної дії не лише у співвіднесенні з об’єктом у фундаментальних модусах пізнання і дії, але і як того, хто досягає домовленості (“раціонального консенсусу”). Звідси інтерсуб’єктивна характеристика комунікації виступає певним засобом залучення індивіда у спільне творення майбутніх соціальних явищ та процесів, програмує його на певний тип поведінки, на встановлення взаємопорозуміння загалом. Згідно з уявленнями Ю.Габермаса саме майбутнє стає можливим в межах інтерсуб’єктивного консенсусного діалогу, узгодження спільних інтересів, в контексті утвердження відносин довіри та взаємоповаги індивідів з іншими суб’єктами пізнання і дії на основі висунення обґрунтованих аргументів. Таке переживання часу особистістю може виглядати і дещо однобоким в уявленнях Ю.Габермаса, оскільки особистість має сприймати і оцінювати соціальний час в контексті послідовного виконання конкретного комунікативного завдання – досягнення інтерсуб’єктивного консенсусу.

Посилаючись на розуміння поняття соціального часу у вітчизняного дослідника Т.Нестика, а саме: «До соціального часу можна віднести не тільки об’єктивну його складову, але і соціальні уявлення про час – загальноприйняті соціальною групою уявлення про часові відношення між культурно значущими процесами і подіями, закріплені і відновлювані культурними кодами в актах комунікації» [6, с. 12]. Отже, такими «культурними кодами» в структурі соціального часу в уявленнях Габермаса стають так звані культурні традиції, як головні елементи життєвого світу індивідів, які відтворюються в культурній системі [7, с. 149]. Звідси, для осмислення образу соціального часу в концепції комунікативної раціональності Габермаса необхідно також розглянути структуру й функціональне призначення феномену культурної традиції, окреслити її критично-рефлексивні й інтерсуб’єктивні характеристики загалом.

Слід підкреслити, що функція розуміння, яка відтворюється в структурі комунікативної дії, на думку німецького вченого, підтримується функціонуванням так званої культурної традиції. Габермас трактує це поняття як специфічний елемент комунікативної дії, сутність якого полягає у передачі культурних знань для інтерпретації, соціо-історичного досвіду, й цінностей тощо. За певних суспільних умов культурні традиції сприяють зростанню критично-рефлексивної свідомості індивідів, здатні протистояти інструмент-тальній раціональності: «Культурні традиції є рефлексивними в тій мірі, в якій вони втрачають значущість, яка розуміється сама по собі і відкриваються для критики. І тоді для продовження традиції вимагається її усвідомлене засвоєння підростаючим поколінням» [8, с. 56]. Отже, критичний аналіз змісту культурних традицій (культурних значень) надає змогу індивіду усвідомлено осмислювати і засвоювати духовні надбання й цінності культурної системи. Своєю чергою це сприятиме утвердження інтерсуб’єктивної згоди в процесі комунікації.

На думку російського соціолога Г.Саганенко: «Соціальний час і визначає систему організації науки, ...він відображений в самому рівні розвитку соціологічної науки» [9, с. 113, с. 134]. В цьому контексті також необхідно розкрити образ сучасної соціології в уявленнях Ю.Габермаса крізь призму його осмислення проблематики соціального часу. Отже, розглядаючи суспільне призначення епохи модерну, Габермас зазначає “модерне зберігає прихований

зв'язок, співвіднесеність з класичним" [10, с. 41]. При цьому він переосмислює значну кількість сучасних соціологічних теорій, зокрема, феноменологічний підхід Е.Гуссерля, А.Шюца, герменевтику Г.-Г. Гадамера тощо. Однак класичні здобутки теоретичної соціології М.Вебера виступають для Ю.Габермаса так званими неупередженими взірцями наукового пізнання загалом. Інтегруючи принципи класичної та новітньої соціології, з одного боку, Габермас намагається, зберегти деяку об'єктивність соціологічної науки, яка цілковито ігнорується постмодерністськими традиціями пізнання соціальної дійсності" [11, с. 88]. З іншого, він прагне нівелювати "догматичні штампи" позитивістів, що сприятиме якісно новому рівню розвитку соціологічного пізнання. Для Ю.Габермаса фундаментом розуміння соціальної дії виступає певний дослідницький інтерес, свого роду заздалегідь передбачувана методологічна схема трактування. Тобто Габермас веде мову про такий образ соціального часу в суспільстві, в якому має відбуватися утвердження так званого практичного, пізнавального та емансипованого інтересу в науці, сфера реалізації якого постає в ролі невимушеної, добровільної, налагодженої на консенсус комунікації, яка забезпечує "просунення людства до розумності" [11, с. 94]. Така методологічна позиція зумовлювала встановлення діалогічного змісту пізнавальної діяльності, що передбачало публічне дискурсивне обговорення досліджуваної проблеми в межах наукової спільноти. Таке дискурсивне обговорення в уявленнях Ю.Габермаса і забезпечувало більшу об'єктивність наукової діяльності в соціологічній науці. Адже воно базувалося на інтерсуб'єктивних нормах значущості, які б визнавалися вченими в процесі колективної аргументації в наукових дослідженнях.

Висновки. Узагальнюючи означене вище, констатуємо, що в концепції комунікативної раціональності Ю.Габермаса проблематика образу соціального часу висвітлюється через такі засадничі поняття концепції, як комунікативна раціональність, життєвий світ й культурна традиція, й методологічні принципи інтерсуб'єктивності й утвердження емансипованого інтересу в науці. В їх межах відображені змістовні, структурні й аксіологічні характеристики образу соціального часу в уявленнях Габермаса. І оскільки в своїх дослідницьких проектах Ю.Габермас розглядає соціальну дійсність як сферу символічного порядку, організації комунікативної взаємодії, звідси через означені вище поняття і окреслюється комунікативний кут зору у зображенні цим науковцем соціально-часових проблем загалом. Зокрема, образ соціального часу висвітлюється Габермасом крізь призму утвердження нормативних засад комунікативної раціональності, відродження «критичного потенціалу» змісту культурних традицій та встановленні новітньої моделі гносеологічної діяльності в соціологічній науці. Певною мірою, такий комунікативний кут зору орієнтує насамперед на осмислення темпоральних аспектів символічної взаємодії індивідів. При цьому теоретичні ідеї Ю.Габермаса щодо образу соціального часу є доволі плідними для осмислення трансформаційних процесів сучасності, вивчення різноманітних соціальних патологій новітньої капіталістичної системи, регулювання соціальних конфліктів тощо. Все ж дослідження пізнавальних протиріч та обмежень, значення та ролі «соціально-часових» понятійно-категоріального апарату й методології Ю.Габермаса для сучасної теоретичної соціології потребує подальших поглиблених наукових розвідок. Перспективним у цьому плані є також

дослідження теоретико-методологічних засад й онтологічних передумов, що вплинули на розвиток та становлення засадничих положень образу соціального часу в соціологічній доктрині Ю.Габермаса.

Список використаних джерел

1. Мартинов А.Ю. Історична соціологія (циклічна парадигма) [Текст] : монографія / А. Ю. Мартинов. – К. : Рада, 2004. – 287 с.
2. Habermas J. Communicatoin and evolution of society [Text] / J.Habermas – Boston: Beacon Press, 1979. – 239 p.
3. Habermas J. Jürgen Habermas on society and politics: a reader [Text] / J. Habermas – Boston: Beacon Press, 1989. – 324 p.
4. Хабермас Ю. Понятие индивидуальности [Текст] /Ю.Хабермас // Вопросы философии. – 1989. – № 2. – С. 35-40.
5. Полякова Н.Л. Теория коммуникативного действия Ю.Хабермаса в освещении западных социологов (обзор) [Текст] / Полякова Н.Л. // Западная теоретическая социология 80-х годов: реферативный сборник. – М.:ИНИОН, 1989. – С. 65-95.
6. Нестик Т.А. Социальное конструирование времени [Текст] / Т.А. Нестик // Социологические исследования. – 2003. – N8. – С. 12-21. – (Теория. Методология). – Библиогр.: с. 20-21 (55 назв.)
7. Habermas J. The theory of communicative action. Lifeworld and system: A critique of functionalist reason [Text]: Vol. 2. / J. Habermas. – Boston: Beacon Press, 1985. – 457 p.
8. Хабермас Ю. Политические работы [Текст] / Ю.Хабермас. – М.: Праксис, 2005. – 368 с.
9. Саганенко Г.И. Социальное время как значимый фактор эмпирической социологии [Текст] / Саганенко Г.И. // Журнал социологии и социальной антропологии. - 2002. - № 4. - С. 129-136.
10. Хабермас Ю. Модерн – незавершенный проект [Текст] / Ю.Хабермас // Вопросы философии. - 1992 - № 4. - С. 40-52.
11. Хабермас Ю. Познание и интерес [Текст] / Ю.Хабермас // Философские науки. - 1990. № 1. - С. 88-99.

Отримано 22.08.2014 р.

УДК 316.3:316.35

Черних Г. А. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, аспірант

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ З.БАУМАНОМ ТА У.БЕКОМ СОЦІОЛОГІЧНИХ МЕТАФОР «ІНДИВІДУАЛІЗОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО» ТА «СУСПІЛЬСТВО РИЗИКУ» ПРИ ДОСЛІДЖЕНІ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК

У статті дається критична оцінка проблеми інтерпретації понять «індивідуалізоване суспільство» та «суспільство ризику» в соціологічних концепціях З.Баумана та У.Бека, з метою розкриття тенденцій розвитку дослідження індивідуалізації соціальних практик в сучасній соціології. Обґрунтовано основні механізми формування індивідуалізації соціальних практик в суспільствах індустріального та постіндустріального типу.

Ключові слова: індивідуалізація, соціальні практики, індивідуалізоване суспільство, суспільство ризику, глобалізація

В статье дается критическая оценка проблемы интерпретации понятий «индивидуализированное общество» и «общество риска» в социологических концепциях З.Баумана и У.Бека, с целью раскрытия тенденций развития исследования индивидуализации социальных практик в современной социологии. Обоснованы основные